

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367.332'38:82-6

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ ТА НЕПОВНИХ РЕЧЕНЬ В ЕПІСТОЛЯРІЇ АНАТОЛІЯ ДОБРЯНСЬКОГО

FUNCTIONAL-STYLISTIC VALUE OF ONE-MEMBER AND INCOMPLETE SENTENCES IN THE EPISTOLARY BY ANATOLI DOBRIANSKYI

Агафонова А.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри сучасної української мови**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті на матеріалі епістолярної спадщини знаного буковинського літературознавця, громадсько-культурного діяча, мистецтвознавця Анатолія Добрянського проаналізовано особливості функціонування односкладних та неповних речень. Встановлено структурно-семантичні типи односкладних та неповних побудов, що є характерними для епістолярного дискурсу. З'ясовано причини вживання певних типів односкладних речень. Зокрема проаналізовано особливості функціонування означено-особових, неозначено-особових, безособових та номінативних односкладних речень, а також типів неповних речень – контекстуальних та еліптичних. Виявлено ситуації епістолярного дискурсу, в яких переважають ті чи ті типи аналізованих структур.

Ключові слова: епістолярний дискурс, образ автора епістолярного дискурсу, Анатолій Добрянський, односкладні речення, неповні речення.

В статье на материале эпистолярного наследия известного буковинского литературоведа, культурного деятеля, искусствоведа Анатолия Добрянского проанализированы особенности функционирования односоставных и неполных предложений. Установлены структурно-семантические типы односоставных и неполных конструкций, которые характерны для эпистолярного дискурса. Выявлены причины использования определенных типов односоставных предложений. В частности, проанализированы особенности функционирования определительно-личных, неопределенно-личных, безличных и номинативных односоставных предложений, а также типов неполных предложений – контекстуальных и эллиптических. Выявлены ситуации эпистолярного дискурса, в которых преобладают те или иные типы анализированных структур.

Ключевые слова: эпистолярный дискурс, образ автора эпистолярного дискурса, Анатолий Добрянский, односоставные предложения, неполные предложения.

The article provides the analysis of functional peculiarities of one-member and incomplete sentences on the material of the epistolary heritage of the well-known Bukovynian literary critic, a cultural-public figure, and art historian Anatolii Dobriaanskyi. It determines structural-semantic types of one-member and incomplete constructions that are viewed as a characteristic feature of epistolary discourse. The paper elucidates the reasons for using certain types of one-member sentences. In particular, it distinguishes functional peculiarities of the attributive-personal, indefinite-personal, impersonal and nominative one-member sentences, as well as the types of incomplete sentences, including contextual or elliptic ones. The article also reveals situations of epistolary discourse, in which different types of analyzed structures prevail.

Key words: epistolary discourse, image of the author of epistolary discourse, Anatolii Dobriaanskyi, one-member sentences, incomplete sentences.

Постановка проблеми. Образ автора є внутрішнім стрижнем, навколо якого ґрунтується вся лінгвостилістична система епістолярного тексту. Категорія образу автора входить до комплексу засобів суб'єктивної модальності. У зв'язку з цим у коло нашого дослідження потрапляє категорія авторської модальності, яка є обов'язковою категорією тексту (у нашому разі епістолярного). Вважаємо, що слід розглядати цю категорію передовсім як текстову, таку, що реалізує ставлення мовця до дійсності, і таку, що пов'язана з осо-

бистісною оцінкою автором предмета опису. Це, власне, та категорія, що слугує репрезентацією авторського «я» і відображає у мовленнєвому висловленні авторську свідомість.

Епістолярний дискурс, що вирізняється тематичною, композиційною та стилістичною своєрідністю, цілим комплексом культурно значущих особливостей, може бути кваліфікований як комплексний жанр авторського стилю та певного типу дискурсу; це сукупність текстів певної жанрово-стильової належності, за якими стоїть одна

і та ж мовна особистість автора, яку аналізуємо в єдності лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів текстотворення. Основними одиницями дослідження слугують епістоляризми – особливі слова і сполучення слів, синтаксичні конструкції, які й репрезентують неповторну авторську індивідуальність епістолярного дискурсу [1, с. 6].

Структура епістолярного дискурсу – своєрідна, така, що вирізняється з-поміж інших типів дискурсів, скажімо, художнього, розмовного чи публіцистичного. Стилiстичний потенціал реченнєвих репрезентантiв у цьому типi дискурсу визначається жанром епістоли та широким функційно-змістовим діапазоном епістолярного тексту – від «сухого», об'єктивного інформування до передачі експресивно-емоційних станів. Саме тому в організації епістолярного дискурсу як цілісної, однорідної субстанції беруть участь різні типи синтаксичних конструкцій. Зокрема, за нашими спостереженнями, осмисленими на матеріалі епістолярію відомого вченого, філолога і мистецтвознавця, Анатолія Добрянського, активно вживаними конструкціями епістолярного мовлення є різні типи односкладних та неповних речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню аспектів організації епістолярного тексту та вияву образу автора на лінгвальному рівні присвячена монографія М. Коцюбинської «Зафіксоване і нетлінне: Роздуми про епістолярну творчість» [2]. Теоретичних аспектів епістолярного дискурсу стосуються праці К. Ленець [3], В. Грешука [4], С. Шабат-Савки [5], С. Богдан [6], Г. Мазохи [7], М. Сірого [8].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз структурно-семантичних та функційно-стилiстичних особливостей односкладних речень в епістолярії А. Добрянського, що дає змогу усвідомити специфіку кожного типу речень, їх роль у вияві образу автора епістолярного тексту.

Виклад основного матеріалу. Своєрідність структури односкладних речень, більша чи менша пов'язаність їх із тією або іншою сферою мовлення забезпечують їм важливе місце у системі стилістичних засобів синтаксису [9, с. 169]. Односкладним реченням властива стилістична своєрідність, яка не так яскраво репрезентована у двоскладному реченні: тут актуалізація діяча, явища чи суб'єкта представлена й увиразнена відсутністю другого головного члена. Зміст, а також стилістичне осмислення односкладних речень розкривається лише на тлі більшого або меншого контекстуального цілого. Відірвано від загальних контекстуальних чи ситуативних обставин

мовлення, органічними складниками яких виступають такі побудови, їх розглядати важко, часто навіть неможливо. При цьому до уваги слід брати той факт, що у високоорганізованому мовленні є контекстуальні одиниці різного обсягу, складу та разом з тим різної семантико-стилiстичної направленості, глибоко оригінальні й стилістично довершені [10, с. 225].

Усі типи односкладних речень найвиразніше виявляють свої стилістичні можливості у широкому контексті, оскільки саме на фоні двоскладних речень вони й можуть розкрити свою специфіку.

В епістолярії А. Добрянського поширеними є означено-особові речення, для яких характерне перенесення акценту з діяча на дію. Ці структури передають внутрішній стан мовця, усуваючи потребу наголосити на особі діяча. Виразною ознакою означено-особових речень є тенденція «до усунення підметів», що відповідають 1-ій або 2-ій особі в неакцентованому мовленні. Як правило, у канві епістолярного тексту ці речення виконують суто інформативну функцію. Наприклад: *Недавно дивився концерт циганського ансамблю* [30. XI. 1952]; *Живу у гуртожитку* [4. VIII. 1952]; *Посилки ще не одержав* [10. VIII. 1952]. Конструкції з головним членом – дієсловом у майбутньому часі – ніби інтригують адресата, заохочують його до подальшого спілкування чи спільних дій: *Напишу про екзамени* 4. VIII. 1952]; *Про деталі розповім дома* [13. I. 1953]. Якщо конструкції з головним членом – дієсловом 1-ої особи однини – мають на меті інформувати про події у житті автора листа, його почуття та наміри, то структури з головним членом – дієсловом 2-ої особи наказового способу – спонукають читача до виконання певної дії. Підсилює значення наказовості таких речень поширювач обставинного типу способу дії: *Швидше дай відповідь* [1. XI. 1952]. Речення з головним членом – дієсловом 1-ої особи множини майбутнього часу – інтимізують мовлення автора епістолярного тексту та його адресата, прогнозують подальші спільні дії: *На весну, може, якось купимо такий* [27. XI. 1952].

Рідше в епістолярному мовленні А. Добрянського вживаються неозначено-особові речення, які сприймаються на фоні особових як такі, що позначають дію, суб'єкт якої відомий співрозмовникам із загального змісту. Ці конструкції особливі тим, що виконавець дії не названий з якихось причин, невідомий або взагалі не становить інтересу для мовців. Саме тому такі побудови доречні в епістолярному тексті тоді,

коли основним завданням його є повідомлення, інформування про дію, прагнення звернути увагу на неї, а діяч або взагалі не відомий авторові, або може бути встановлений із загального контексту. У досліджуваному матеріалі такі конструкції мають дещо іронічний відтінок, наприклад: *Питають те, чого в програмі СШ і не згадували, наприклад – «Значення праці Сталіна «Марксизм і національне питання» для розвитку української радянської літератури»* [6. VIII. 1952]; *Направили ще на комісію у психдиспансер* [8. I. 1952]; *О 12 ночі дали світло* [8. I. 1952]. Таких речень зафіксовано небагато, проте їх використання в епістолярному тексті є цілком доцільним.

Серед усіх типів односкладних дієслівних конструкцій, що є характерними для епістолярного мовлення А. Добрянського, найбільш стилістично навантажені безособові речення, в яких дія або стан не співвідноситься з суб'єктом. Головна увага зосереджена у таких реченнях не на особі, а на дії, результаті події: *Спочатку треба з цього виплутатись* [16. XII. 1965]; *Хочеться зустріти цей рік з тобою, удома* [30. XII. 1964]; *І так до вчорашнього дня дотянулось* [21. V. 1967]; *Хочеться світа побачити, людей* [21. V. 1956]. Експресивність таких структур передано вживанням обставинних поширювачів міри та ступеня дії і способу дії: *Дуже важко доводиться, одним словом* [3. X. 1967]; *Сподобалось незвичайно* [1. X. 1953].

Такі структури з головним членом – прислівником – відтворюють певні стани і позначені експресивним забарвленням. Наприклад: *Холодно, голодно, але весело* [14. XII. 1954]; *Буде гаряченько* [20. V. 1967].

Від інших односкладних номінативні речення відрізняються тим, що роль головного члена у них виконує іменник або інша субстантивована частина мови у називному відмінку. Своєрідність синтаксичної будови зумовлює застосування цих речень у всіх стилях мови. Номінативні речення можуть переривати оповідь, щоб уповільнити її, зупинитися на окремих деталях, звернути увагу на оточення, яке стає тлом подій чи виразником авторських роздумів. Наприкінці тексту чи його фрагменту ці речення підсумовують виклад, ставлять на ньому емоційну крапку. Особливо широко використовуються такі речення в описах картин природи. Це допомагає виділити кожну деталь, не оминати нічого важливого. Значний стилістичний ефект справляють номінативні речення, що вклинюються у картини навколишнього світу, відтворені іншими синтаксичними засобами. Стилістичні можливості цих речень якнайповніше

розкриваються на тлі інших синтаксичних побудов, адже нагромадження таких структур поза контекстом справляло б враження штучності [11].

Номінативні речення оригінальні за будовою та яскраві й багатогранні у семантичних відтінках, чим вирізняються з-поміж інших типів односкладних речень.

Маючи основним призначенням створення статичних описів, номінативні речення, проте, у певних комунікативних ситуаціях вносять в епістолярне мовлення ефект експресії, художньої образності, формуючи афористичні вислови, як-от в епістолярному фрагменті: *А взагалі-то і мені самому дивно: Добрянський такий заядлий Дон Жуан, і сів маком, дівчат обминає, як Гришко Заболотний. Сміх і сльози!* [5. IV. 1957].

У кінці опису чи розповіді номінативне речення формує висновок або вказує на причину того, про що розповідалось попередньо. Це своєрідний заключний акорд: *Вона не набридає, але жінка залишається жінкою і не більше. Скарги, сльози* [2. X. 1965].

Номінативні речення вносять у художній текст емоційне напруження. І хоча такими конструкціями здебільшого констатуються певні ситуації та події, проте ці констатації увиразнюють психічний стан адресанта епістоли, передають його хвилювання чи інші відчуття, а також фіксують враження, захоплення описуваними картинками, раптові та побіжні сприймання, реакції на певні явища і події, наприклад: *Мене перевели з терапевтичного у хірургічне відділення. Там повітря жахливе. Трупарня за стіною. Стогін і крики* [31. X. 1962]; *Ліжко, шафа, письмовий стіл, м'яке крісло, звичайний стілець, тумбочка, м'який диван, люстра і настільна лампа, радіо... Розкішні гардини і порт'єри, килими* [8. IV. 1962]; *Містечко Калінінськ. Пустка, пилюка, спека неймовірна* [14. VIII. 1965].

Неповні речення вживаються у суцільному тексті з метою уникнути зайвого, подеколи непотрібного повторення слів і словосполучень. Пропуск окремих членів у неповних реченнях не лише дає змогу стисло й економно викласти інформацію, а й робить компактнішим увесь текст і, отже, полегшує його сприймання [12, с. 122].

У мові досліджуваних епістолярних текстів Анатолія Добрянського фіксуємо використання контекстуальних та еліптичних неповних речень. У контекстуальних неповних реченнях пропущене слово може бути відновлене завдяки контекстові. Причиною пропуску є те, що у контексті це слово раніше вже вживалося і немає потреби його ще раз повторювати. У таких конструкціях

пропущеним може бути підмет («Об'яснилися» зі своїми хазяями. *[Хазяї] Палять у нічці до весни, може не замерземо* [30. XI. 1957]; *Думаю надіслати у 58, 59-му прямо Тичині. Нехай [Тичина] прорецензує, або навіть редактором буде* [18. XII. 1957]; *Кілька днів гостював у мене Борис Радецький – Кунін син з Гальжбієвки. [Кунін] Влаштувався працювати у Вінницькій психлікарні санітаром, заробляє стаж, готується вступати наступного року* [2. X. 1966]), головний член односкладного речення (*З 5-го травня екзамену перенесли. На коли [перенесли], не знаю* [14. V. 1959]), один із компонентів структури складеного дієслівного присудка (*Ти хвилюєшся, рідна моя? Не треба [хвилюватись]!* [10. IX. 1957]; *Сам я нічого тепер не пишу. А треба [писати]* [19. V. 1962]).

В еліптичних реченнях відсутній член, а це завжди присудок, можна відтворити не з контексту чи з ситуації мовлення, а можна домислити індивідуально з самої конструкції. Наприклад: *А тепер можна вдовольнитися й коротшими відпустками – аби [була] вода і сонце, більшого й бажати не треба* [19. V. 1962]; *З моєї кімнати двоє дверей – одні [ведуть] у вітальню, другі [ведуть] на веранду* [8. IV. 1962]; *Будинок [знаходиться] над самою річкою* [8. IV. 1962]; *У Чернівцях [сталися, відбулися] зміни* [30. V. 1962].

Висновки. Вияв позиції автора епістолярного дискурсу забезпечується цілим комплексом лінг-

вальних засобів, серед яких – певні синтаксичні одиниці. Особливості структурної організації, стилістичних аспектів та прагматики цього типу дискурсу передбачають вживання у ньому певних синтаксичних конструкцій, а саме односкладних та неповних речень. За допомогою номінативних речень відтворюються обстановка, оточення, передбачені в описі. При цьому номінативні одиниці певною мірою стимулюють дальший розвиток та розгортання дії, часто займаючи початкове місце у контекстах. Серед односкладних речень дієслівного типу переважають означено-особові, які надають висловленню лаконічності, сприяють уникненню повторення тих самих членів речення, виражених займенниками. Безособові речення в епістолярному мовленні виражають емоційні стани автора епістоли, а ступінь емоційної їхньої забарвленості залежить від лексико-семантичного наповнення. Узагальнено-особові речення, які переважно властиві розмовному мовленню і позначають повторювану, типову для кожного суб'єкта дію, не зафіксовані у досліджуваному матеріалі. Серед неповних конструкцій вживаними є контекстуальні та еліптичні типи, оскільки ситуативні є характерними для ситуацій «живого» (віч-на-віч чи телефонного) мовлення. Отож, односкладні та неповні структури є одним зі стилістичних засобів епістолярного дискурсу, що їх використовує у своїй листях Анатолій Добрянський для передачі найскладніших і найтонших нюансів думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агафонова А.М. Термінологічне співвідношення антропозорієнтованих категорійних величин в епістолярному дискурсі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2015. № 18. том 1. С. 4–6.
2. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. К., 2001. 300 с.
3. Ленець К. В., Пильнський М. М. Епістолярний стиль в історії нової української літературної мови. Жанри і стилі в історії української літературної мови. К.: Наук. думка, 1989. 288 с.
4. Грещук В. Лінгвістичний аспект листування. Василь Стефаник – художник слова. Івано-Франківськ: Плай, 1996. С. 165–176.
5. Шабат-Савка С.Т. Вербалізація я-інтенцій в епістолярній комунікації. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці: Букрек, 2014. С. 301–309.
6. Богдан С. Лист як особливий вид комунікативної діяльності. Проблемні питання синтаксису. Чернівці: ЧДУ, 1997. – С. 157–163.
7. Мазоха Г.С. Теоретичні аспекти дослідження письменницького епістолярію. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». 2013. № 2 (1). С. 152–161.
8. Сірий М. Деякі структурні особливості епістолярного стилю української мови. Питання словотвору і граматичної структури української мови. Дніпропетровськ, 1979. С. 37–42.
9. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
10. Дудик П.С. Стилістика української мови: навч. посібник. К.: Академія, 2005. С. 368.
11. Пилинський М., Дзюбишина-Мельник Н., Ленець К. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. К.: Наукова думка, 1990. 215 с.
12. Грицютенко І.Є. Мова та стиль художніх творів Панаса Мирного («Хіба ревуть воли, як ясла повні?»). К., 1959. 156 с.